

## SZERETEM EZT A SZÓT: JÓZANSÁG

Beszélgetés Domokos Gézával

Ha közelről ismerünk valakit, féltő, hogy éppen leglényegesebb vonásait nem érzékeljük eléggé. A sok élmény és emlék összerosódik... Domokos Gézát azóta ismerem, hogy Zágonból jövet átlépte a sepsiszentgyörgyi Mikó Kollégium kapuját, családjából elsőnek elindult az értelmiségi hivatás útján. Ez nem szólam vagy a ma beleérzése a múlt emlékeibe: a mi iskolánkban éltető szellem volt a hivatásra készülődés, a demokrácia és az emberség törvénye. Együtt ismertem meg vele e törvény kínjait és szépségeit. Sorsom később is úgy alakult, hogy majdnem mindig Domokos Géza közelében éltem. Mégis jól meg tudom különböztetni jellemvonásai közül a legfontosabbakat és a másodlagosakat. Mert ezek a jegyek hivatásának szerves részei: néphűség a huszadik század végi igények és követelmények szerint.

Mesélte, azt hiszem, meg is írta valahol, hogy amikor a kínai Nagy Falba bevészte nevének kezdőbetűit — napkeleti utazása során —, a zágoni nagyharang jutott eszébe, amelyen gyermek-írása látható. E két játékos névjegy között roppant ívként feszül Domokos Géza életútja. Esszében, riportban, novellában írta meg gyermekkori élményeit, s lírai filmonográfiában rögzíti a háromszéki táj mai valóságát. Mesélte azt is, hogy Párizsban, Victor Hugo szobránál Orbán Balázs jutott eszébe, a nagy francia romantikus hajdani székegy barátja, aki Hugo szerint századmagával meg tudta volna dönteni III. Napóleon uralmát. S a szobor lábánál Domokos Géza azon gondolkodott el: miként élhetünk mi benne ma az idők sodrásában oly cselekvően, miként a maga korában a fiatal Orbán Balázs.

Domokos Géza szülőföldszeretete sohasem öncél vagy meddő nosztalgia: vallja, hogy nemzetiségi létünk csak az idők szintjén lehet teljes, és éppen saját érdekünkben semmiféle minőségi engedményt nem tehetünk önmagunknak. Történelmünk legjobbjainak néphűsége ez, az Apáczaié vagy Mikes Kelemené, akiknek az emlékéhez a közös szülőfalu jegyében — apácai édesanyja, zágoni édesapja révén — Domokos Gézának az élete is kötődik.

— *Íróként, újságíróként, kiadói vezetőként eddigi tevékenységed szorosan összekapcsolódott Bukaresttel, a bukaresti irodalmi élettel. Ebben a keretben fejtéd ki munkádát a magyar—román kölcsönös irodalmi megismerés, a barátság érdekében is. Először tehát azt kérdezném meg: pontosan mióta is élsz te Bukarestben?*

— 1954 augusztusától vagyok bukaresti ember. De gondolom, nem is annyira az érdekel, hogy mióta vagyok bukaresti lakos, hanem hogy amióta bukaresti lakos vagyok, mit jelentett nekem ez a város.

— *Igen: bukaresti életérzésed érdekel. Magam is sokat búvárokodtam a régi bukaresti magyarok történetében, ismerem Koós Ferenc múlt századi magyarjait, feleségem családjából a kenyérkeresetre idejött csángó kocsisok, napszámosok meg a székely cselédek sorsát. A te Bukarestbe kerülésed minőségileg újat jelez a hajdani és mai bukaresti magyar megtelepedések között.*

— Kezdem azzal, hogy az én Bukarest-élményem régi, kisgyermek koromból való. A legelső emlékem persze Zágonhoz köt. Utána jön Komandó, ahol édes-

apám fékező volt a telep egyik iparvonatán. Mivel már érződött a harmincas évek elején bekövetkezett gazdasági válság, munkáselbocsátások voltak. Szüleim folyton azon tanakodtak, mit csináljanak, ha el kell menniük a telepről. Lehettem három-négy esztendő, amikor tanakodás közben mind gyakrabban került szóba közöttük Bukarest. Nem tudtam, hogy hol, merre lehet ez a város, de hallottam, hogy ott élni lehet. Aztán az történt, hogy szüleim engem Zágonban hagytak, ők elmentek Bukarestbe, és elszegődtek. Anyám máig is sokat mesél azokról az időről. Egy miniszter házába kerültek; anyám szakácsnőnek, apám pedig kutyasétáltatónak, a miniszterné tucatnyi kutyáját gondozta szegény feje. Innen jutottak a Prahova-völgyi Azugába, a sörgyárba, ahol apám munkás lett.

De még mielőtt anyámék Bukarestbe mentek volna, egyik nagynéném cseledkedett a fővárosban. A mi falunkból nemigen szolgáltak a lányok — Háromszék általában ilyen szempontból különbözött Csíktól vagy Udvarhelytől —, de a mesteremberek, kádárok, kőművesek vagy kocsisok csak elkerültek a regátba. Számukra ez a szó, hogy Bukarest, akkor — hadd ismétljem meg — azt jelentette, pénzt lehet keresni ahhoz, hogy majd hazatérve házat építhessenek, földet vehessenek, egyszóval haladhassanak a falu ranglétráján.

— *Találkoztál-e ennek a régi bukaresti magyar életnek a nyomaival, amikor először idejöttél?*

— Várjunk csak. Első feljövetelem Bukarestbe nem 1954-ben volt, hanem 1948 tavaszán, amikor megalakult a középiskolás diákok országos szövetsége. Ennek a kongresszusán képviseltem a háromszéki diákokat. Meglehetősen kalandos volt ez az első találkozás. Minket, kongresszusi delegátusokat a híres Mihai Viteazul Líceum internátusában szállásoltak el. Akkor még, emlékezhetsz, valóban osztályharc folyt, a politikai ellentétek kiélezettek voltak. Valakik este későn reánk gyűjtötták az internátust. Így aztán első bukaresti estém tűzvész előli meneküléssel kezdődött. A bukarestiek különben az idők során sokszor részesültek ilyen élményben, földrengés, pestis, de főleg a tűzvész sokszor pusztította a várost.

A következő év nyarán, kínzó kánikulában három hónapot töltöttem Bukarestben; ősszel, október elején, kiküldtek ösztöndíjasnak Moszkvába.

De térjünk vissza a kérdésedhez. Az eltelt húsz év alatt sok minden történt ebben a városban. Elsősorban megváltozott a bukaresti magyarság rétegződése. Ahogy én láttam, ahogy az utca mutatta, mikor idekerültem, a bukaresti magyarok többségét ugyanaz a házi alkalmazott, vagyis cseléd-réteg tette ki, mint régen, szüleim idejében. Csütörtök és vasárnap délutánokon látszott meg ez igazán. 1955 és 1958 között a Matei Millo utcában laktam. Ismered, nagyon közel esik a Brezoianuhoz, a Cişmigiuhoz, a Zalomithoz, ahol a kimenős cselédek és azok a magyar fiúk találkoztak, akik katonák voltak, vagy mint ácsok, kőművesek, asztalosok dolgoztak Bukarestben. Aztán volt egy másik kategória, elég népes, ez főleg azokból az értelmiségiekből, szerkesztőkből, állami tisztviselőkből, pártmunkásokból állott, akik jórészt a néphatalom első éveiben kerültek Bukarestbe. Az ötvenes évek vége felé lelassult az itteni magyarság utánpótlása, főleg ami az értelmiséget illeti. A hatvanas évek végének az a pezsdülése, amely fokozatosan az egész országot átfogta, ebben az irányban is hatott. Az ország közigazgatási újjászervezése, amit új magyar szóval megyésítésnek mondunk, új szociológiai jelenséget produkált. A Székelyföldön is megindult az iparosítás, fejlődött a közszolgáltatás, ugrásszerűen nőtt a munkahelyek száma. Az a hagyományos kategória, amelyről az elején szóltam, amely a legjobban „mutatta magát” itt, Bukarestben, ma már

nagyon meggyérült, majdnem eltűnőben van. Egyre könnyebb az elhelyezkedés otthon, Udvarhelyen vagy Csikban, a közeli városban vagy magában a faluban. A lányok szakmát tanulhatnak, a férfiak nyugdíjas állásba juthatnak, a gyermekeket jó iskolába lehet adni, nincs szükség arra, hogy valaki, esetleg családostul, sok évre elszakadjon szüleitől, rokonaitól, azoktól a helyektől, ahová tartozik, ahová mindig visszavágyott, és ahová rendszerint vissza is ment.

Az elmúlt négy-öt évben erőteljesen nőtt a magyar tudományos kutatók, technikai szakemberek, szakmunkások, főiskolások száma. Új nemzetiségi művelődési intézmények jelentek meg, a tévé magyar szerkesztősége, a Kriterion Könyvkiadó, *A Hét*, a Petőfi-ház munkaközössége, a régiiek megerősödtek, ami felfrissítette a legaktívabb, a kultúra területén dolgozó értelmiségi réteget. A bukaresti magyarok új hullámának jelentős része már otthonról magával hozza román nyelvtudását, a román kultúra ismeretét. De éppígy hozza azt a nemzetiségi hivatástudatot, az anyanyelvi kultúra iránti természetes érdeklődést, amivel a család, az iskola, a szülőföld elbocsátotta. Ez szerintem a magyarázata annak, hogy például a hat magyar színház vendégjátéka, a Petőfi-ház és könyvtár rendezvényei, az Írószövetség magyar irodalmi köre, minden olyan hely, ahol nemzeti kultúránkról, művelődési intézményeinkről, anyanyelvünkről esik szó, érdeklí, vonzza az embereket. Nem hiszem, hogy valaha is ilyen élénk, ilyen sokszínű magyar szellemi élet lett volna Bukarestben, mint napjainkban.

— *A magyar—román népi együttélés, irodalmi megismerés terén a te emlényeidet keresve, azt hiszem, feltétlenül vissza kell ugorjunk gyermekkorod falujába, Zágónba. Magyarok, románok élnek itt együtt. Bizonyára a te első emlékeidbe is beleivódott a más nyelvű, más hagyományú, hitű, szokású, de mégis jó megértésben élő emberek barátságának a megérezése?*

— Mielőtt Zágónról beszélnénk, engedd meg, hogy szülőhelyemről szóljak két szót. Brassóban születtem, katonai szolgálat után apám rövid ideig a vasútnál dolgozott. A brassói románság fellegvárában, a Bolgárszegen jöttem a világra, a Petocile utcában. Igaz, hogy kéthetes koromban hazavitték Zágónba, apám közben munkanélküli lett, akkoriban — 1928-ban vagyunk, a gazdasági válság előestéjén — napirenden volt a kisebbségi munkások eltávolítása a vasúttól. Már a falunkban kereszteltek meg, gyermekkorom jó része dédnagyapám, majd nagyapám házában telt el. Sokan úgy is tudják, hogy Zágónban születtem.

Ott, Zágónban jöttem rá először, hogy a világon az emberek nem mind egyfajta. Például vannak magyar emberek és román emberek. Ezt onnan tudtam meg, hogy a Beder-tava nevű határrészben dédnagyapámnak földje volt, és az egyik szomszédunk román ember volt. Magyarul beszélt, de nekem feltűnt, hogy valahogy furcsán ejti a szavakat. Megkérdeztem egyszer dédnagyapámat, miért beszél így. Megmagyarázta, hogy azért, mert román, neki valamilyen komaféléje, volt katonatársa. Lehet, hogy felületes benyomásról van szó csupán, de gyermekkoromban én soha nem hallottam olyasmit a családunkban, hogy ez a különbség ellenségeskedésnek vagy bizalmatlanságnak a forrása is lehet.

Sajnos, később ezzel a valósággal is meg kellett ismerkednem. Tanúja voltam annak, amikor 1940 szeptemberében, a bécsi döntés után, a zágoni magyar legények egy része amolyan kisebb pogromot rendezett a románok között. Mint ahogy tanúja voltam annak a megalázásnak is, amely 1944 őszén a vasgárdisták által felizgatott egyes román fiatalok részéről a magyar lakosságot érte. Még volt egy kínzó élményem. Ma is sokszor felrémlik bennem, legmegrázóbb emlékeim

közé tartozik. Levente-gyakorlatok alkalmával a magyar és a román fiatalokat külön csapatba osztották. Csütörtök délelőtt a magyarok gyakorlatoztak, délután a románok vonultak ki. Emlékszem, hogy a falu magyar lakossága milyen szótlanul, döbbenet hallgatta, amikor a román fiatalok végigvonultak a Hosszútizeden, és azt a Horthyról szóló hírhedt dalt énekeltették velük, amelyik úgy fejeződött be, ha jól emlékszem, hogy „a két szeme játszadozik örömeiben, lova lába habot ver a piros oláh vérben“. S ezt a gyalázatot magyarul román fiataloknak kellett énekelniük! Csupán azért említem meg, mert sajnós ez is a múltunkhoz tartozik. S amikor mi a zágoni románság felé is építjük az utat — az akkori fiatalok immár javakorabeli férfiak —, úgy látszik, fel kell oldanunk véglegesen azt a traumát is, amelyet az effajta élmények okoztak benne. Ehhez viszont türelem és bölcsesség kell, amiről később még beszélni szeretnék.

Sorsom nem kímélt meg egy másik ilyenszerű élménytől sem. Másik előjelű volt ezúttal, de ugyanannak a szörnyű átoknak a csapása, ugyanannak a téboly-nak a félelmetes arca. Emlékszem, hogy középiskolás koromban évekig látható volt a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeumban az a tőke, az a favágó rönk, amelyen Szárazajtán a Maniu-gárdisták az ottani magyar parasztokat lenyakazták...

— *E megrázó élményeiden kívül bizonyára vannak szép, derűs, kedves emlékeid is a kétnyelvű Zágonról.*

— Természetesen, hiszen a mi falunkban derék emberek, földművesek, erdőmunkások, iparosok éltek mindig. A forradalom, majd a szocialista építés egységes, jó közérzetű közösséget kovácsolt a zágoniból, nemzetiségre való tekintet nélkül. Meglátszott ez legutóbb is, a Mikes Kelemen Művelődési Egyesület megalakulásakor. Az Egyesület egyaránt kívánja ápolni a magyar és a román kulturális hagyományokat, folklórt, történelmet, nyelvet, lelkiséget. Az alakuló gyűlésen és az ezutáni rendezvényeken, Mikes Kelemen humanista szellemében, Mikes szülőföld-szeretetében egyek voltunk mind, függetlenül attól, hogy a falu alsó vagy felső végében lakunk-e, magyarok vagyunk-e vagy románok.

— *Gyermekkori élményeid közé tartozik Azuga is, a munkásváros, múltjával, jelenével. Emlékszem, egyik írásodban egyenesen „rokoni“ kapcsolatokat vélsz felfedezni Zágon és Azuga között. A helység történetének egyik román kutatóját idézed, aki szerint a városnak, illetve falu-elődjének nevét zágoni parasztok adták.*

— Ebben a városkában, bár a Kárpátok déli lejtőjén van, az én gyermekkoromban — az iskola első öt osztályát ott végeztem — sok székelyföldi munkás dolgozott. A kis Prahova-völgyi helységnek már akkor posztógyára, üveggyára, sörgyára, cementgyára, híres borpincéje, fatelepe volt, úgyhogy nagy munkalehetőségeket kínált, s közel esett a Székelyföldre is. Más környezet volt ez számomra, ahol nemcsak az ösztönös, ősi parasztbölcsesség szellemében láttam román és magyar embereket békességben élni. Itt öntudatos munkások tették ugyanazt. Románok és magyarok — szász munkás is sok volt, főleg a sörgyárban és a borpincében — emberségesen, egyetértésben éltek. Nekem az iskolában soha senki egy rossz szót nem mondott, amiért magyar voltam. Ami a névadást illeti, az említett helytörténész mondja, hogy a zágoni atyafiak a sinaiai kolostor engedélyével évszázadokon át legeltették állataikat a Zúgó völgyében, ott, ahol a hegyekből szakadó patak a Prahovába ömlik. Ebből a „Zúgó“-ból lett állítólag Azuga.

— *A Sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium elvégzése után, közismerten, diáknak küldtek ki Moszkvába. Ottani éveid alatt szoros barátságot kötöttél román társaidal, tehát lényegében a magyar—román együttélés valóságát folytattad, szülőföldedtől távol is.*

— Román barátaim között, akikkel a Makszim Gorkij Irodalmi Intézetben tanultam, Petre Sălcudeanu egy aranyosmenti faluból való, Tiberiu Utan máramarosi, Toma George Maiorescu Resicán született, Ioan Grigorescu ploiești-i fiú, Alexandru Simion bákói, úgyhogy az egész országot képviseltük. Nekem ott újra fel kellett fedeznem, most már értelmiségi környezetben, és újra végig kellett gondolnom a magyar—román sorsközösség ügyét, abban az érdekes helyzetben, hogy sem román barátaim, sem én, a magyar, nem itthon voltunk, hanem kedves vendégszerető kollégák között, de mégiscsak külföldön. Ez a kétezer kilométeres távolság hozzásegített engem is, de gondolom, barátaimat is ahhoz, hogy a mi közös dolgainkat nyugodtan átgondoljuk. Öt év alatt rengeteget beszélgettünk ezekről. Emlékszem, hogy két évig a Moszkva melletti Peregyelkinóban éltünk, ott volt az intézet otthona. A peregyelkinói utcákon gyakran találkoztunk Paszternákkal, Kornyej Csukovszkijjal, Leonyid Leonovval, Katajevvel, Nazim Hikmettel, s ebben az emelkedett környezetben nemegyszer visszatértünk arra, hogy nekünk, a forradalom első értelmiségi nemzedékének mit kell tennünk annak érdekében, hogy az igaztalan kisebbségi sors sebei mielőbb begyógyuljanak, hogy új perspektíva nyíljon mindnyájunk előtt közös, új szocialista hazánkban.

Azért is hasznosak voltak számomra a moszkvai évek, mert tulajdonképpen ott tanultam meg jól románul beszélni, és ott kezdtem megismerkedni a román lélekkel, ennek a népnek a történelmével, kultúrájával, sajátos érzelmi világával. Mind-egyik román barátom olvasott fiú volt, jó iskolából került ki, a felszabadulás után azonnal bekapcsolódott az ifjúkommunista mozgalomba, hittel vallotta magát marxistának. Ha ehhez hozzáteszem azt, hogy intézetünkben vagy harminc-negyven nációhoz tartozó diák tanult, ha csak utalok arra az internacionalista léghőre, amelyben nevelkedtünk, olyan tanárok, írók szárnyai alatt, mint amilyen Ehrenburg volt, vagy feledhetetlen nevelóm, Konsztantyin Pausztovszkij, tehát ha ezt is számításba vesszük, talán könnyebb megérteni azt az egész életemre kiható összegezést, ami Moszkvában bennem végbement. Kora gyermekkoromtól gyűjtött élményeimet mintegy összefűzték és filozófiai alapra helyezték azok az évek.

— *A hajdani moszkvai diákok a középnemzedék megbecsült írói lettek azóta. Idehaza, most már a diákélet romantikája után, folytatódott-e barátságod román kollégáiddal? Tovább mélyült-e ez a barátság? Egyáltalán, egyéni életed miként alakult a magyar—román együttélés vonatkozásában?*

— Idehaza először, mint az *Előre* riportere, azután mint a *Pionír*, majd az *Ifjúmunkás* főszerkesztője, később mint könyvkiadói ember már munkám természeténél fogva is olyan helyzetben voltam, mindennap, hogy a régi barátságok mellé újakat emelhettem. Moszkvai román barátaimmal ma is testvéri viszonyban élek, nagyon gyakran találkozunk, majdnem hűszéves hagyományunk, hogy az újesztendőt mindig együtt köszöntjük. Ismerjük egymás munkáját, örömmel olvasom barátaim könyveit, örömmel látom, hogy tisztességes munkásai a román irodalomnak. Úgy érzem, nem távolodtunk el azoktól az eszményektől, amelyeket diák éveinkben egy életre magunk elé tűztünk.

Ezek mellé a régi barátságok mellé épültek, mint említettem, az újak, a fegyvertársi szövetségek a humánus, a kultúra, a szocialista demokrácia szolgálata

tában. Nehéz hirtelenében neveket említenem, hiszen Zaharia Stancutól a fiatal Ana Blandianáig, az erdélyi Titus Popovici-tól a Bráila környéki Fănuș Neaguig nemcsak munkatársi, de régi, őszinte barátság is fűz a román írók többségéhez. Nemcsak arról van szó, hogy könyveiket olvasom, egy részüket fordításra ajánlom, hanem arról is, hogy gyakran utazom velük — legutóbb Virgil Theodorescuvval, Ștefan Augustin Doinașsal és Constantin Chirițăval a vaskapui erómű felavatásán vettem részt —, elég gyakran beszélgetünk el író—olvasó találkozókon, a rádióban, a tévében. Úgy érzem, hogy ha nem is lennénk irodalmárok, nem is lennénk a kultúra munkásai, akkor is mint emberek, mint állampolgárok valami megmagyarázhatatlan affinitás következtében, biztosan közel állnánk egymáshoz.

— *Egyetlen epizódra lennék kíváncsi, amely barátságotok lényegét mutatja meg. Egy mindennapi történetre.*

— Említsek fel egy tavalyelőtti emléket. Meghívtak Csíkszeredába, hogy a Kriterion ottani barátainak beszéljek a kiadó munkájáról. Ez a meghívás történetesen egybeesett azzal, amit Petre Sălcudeanu barátomhoz intéztek, hogy ott új könyvét dedikálja. A csíkszeredaiak nem tudták, hogy mi régi barátok vagyunk, de szerencsés ötlettel arra gondoltak, a két alkalomból egyet csinálnak, s így a csíkszeredai líceum dísztermében egyszerre találkoztunk a közönséggel. Ebből egy rendkívüli bensőséges, meghatóan szép esemény lett. Én is elmondtam, Sălcudeanu Petre is elmondta, milyen felemelő számunkra az, hogy egy háromszázéves magyar iskola épületében alkalmunk nyílt arra, hogy nyilvánosan is hitet tegyünk egy sokéves barátságról és szolidaritásról.

— *Román élményeid körébe tartoznak nyilván fordítói tapasztalataid. Eszszé, riport, forgatókönyv írása mellett oroszról és románból fordítasz. Most román fordításaidról, terveidről kérdeznék még.*

— Mindig azt figyelem, mi az a sajátos, az a megismételhetetlen a román irodalomban, amit érdemes és szükséges is felmutatni a magyar közönségnek. Magával ragad a román nyelv kifejezőképessége, neolatin melódiája, fogékonyága a korszerű stílusesszókörök iránt.

A budapesti Európa Könyvkiadónak most állítok össze egy román kisregénykötetet, és ennek egy részét magam szeretném lefordítani. Úgy szól a megállapodás, hogy fiatal vagy a középnemzedékhez tartozó szerzők szerepeljenek a kötetben. Eddig Titus Popovici, Dumitru Radu Popescu, A. E. Baconsky, Sorin Titel, Paul Georgescu egy-egy művére gondoltam. Nagyon szeretném, ha ez a gyűjtemény — annyi kitűnően lefordított könyv, olyan gazdag műfordítói hagyomány csillagzatában — új szint, új erőt mutatna be a mai román prózából.

— *Ezzel át is tértünk a könyvkiadási kérdésekre. Hosszú ideje, mindjárt egy évtizede a romániai magyar könyvkiadás irányítói közé tartozol. Kérdéseimet az első állami nemzetiségi könyvkiadó, a Kriterion igazgatójához intézem. Tapasztalataid szerint a román olvasók körében milyen érdeklődés nyilvánul meg a romániai magyar irodalom iránt, földrajzi tájak, városok, vidékek szerint változik-e az érdeklődés intenzitása? Arra a tervetekre gondolok, amelyet nemrég kezdtetek megvalósítani: a romániai magyar művek román nyelvű kiadására.*

— Új vállalkozásról van szó, s ezért a konklúzió még nem lehet végleges. Persze, relatív az, hogy új vállalkozás, hiszen lényegében évszázados folyamatnak vagyunk részesei. De mégis vannak új vonásai is a munkánknak. Az elmúlt húsz

esztendőben a román és magyar kulturális értékek kölcsönös megismertetése nem volt egyforma intenzitású és súlyú, és főleg, ami a magyar irodalomnak a román közönséghhez való eljuttatását illeti, nem volt meg a kellő folytonosság. Kiadónk román nyelvű sorozata, a *Romane Kriterion* ilyen értelemben, mint hosszú távlatú program, valóban új kezdeményezés.

Ha tényeken ellenőrzött, lezárt konklúzióról még nem is beszélhetek, a jelek biztatóak. Néhány nappal ezelőtt jelent meg például a *România liberă*-ben egy három kolumnás kritika Bálint Tibor *Zokogó majom* című regényének román fordításáról. Mindabból, amit eddig a könyvről a lapok közöltek, ami elhangzott a rádióban, televízióban, de főleg abból, amit a kollégák mondanak, azt veszem ki, hogy a román olvasók szemében a *Maimuța plîngăreață* az év egyik jelentős könyveseménye marad.

Ehhez a könyvhöz nekem személyesen is szép emlékem fűződik, s gondolom, Bálint Tibor meg a fordító, Paul Drumaru is szívesen emlékszik vissza arra, amit elmondok. Előbb Bukarestben, a Calea Victoriei-en lévő könyvesboltban került sor találkozóra a szerző és román olvasói között. De hát Bukarestben az ilyen rendezvények elég gyakoriak, és tudtuk előre, hogy nem lesz reveláció. Ami azután két nap múlva Pitești-ben történt, egészen rendkívüli volt. A város főterén, egy új, szép könyvesboltban dedikálta könyvét Bálint Tibor, meleg, bensőséges hangulatban. A helyi lap beharangozta az eseményt, másnap pedig beszámolt róla. Eljöttek a város értelmiségije, újságírók, színészek, tanárok, diákok. Spontán módon a kölcsönös román—magyar érdeklődésnek a megnyilatkozása lett a találkozó.

Sikere volt Kuncz Aladár román nyelvű *Fekete kolostorának*, és aki olvasta a Kós Károly kisregényeiről írt román sajtókritikákat, az láthatta, hogy ez a kiváló könyv is milyen rokonszenvet váltott ki. Bizom abban, hogy az elkövetkező kötetek, Nagy István regénye, az *Oltyánok unokái*, Sütő András pusztakamarási naplója, az eddig legteljesebb román Ady-gyűjtemény is ugyanilyen meleg fogadtatásban részesül.

Ami az egyes tájak, vidékek érdeklődését illeti, mikor év elején könyveink példányszámát tárgyaltuk, és Nagy István most említett regénye került szóba, a könyvterjesztők azonnal felfigyeltek. Miután elmondtam, hogy a történet részint egy olténiai faluban, részint Galacon játszódik le, mindkét terjesztővállalat, a craiovai és a galaci is megduplázta az eredeti rendelést azzal a kéréssel, hogy a könyv piaca kerülése után Nagy István fogadja el meghívásukat, legyen a vendégük.

Arról mindenki tud az ország minden részében, hogy Romániában — a román mellett — magyar, német, szerb, ukrán irodalom is él, fejlődik. Elsősorban a magyar kultúra iránt nagy az érdeklődés. Most az a soron levő feladat — ebben látjuk a sorozat legfőbb célját —, hogy azt az érzelmi készséget, amit társadalmunk fejlődése, államunk nemzetiségi politikája alakított ki és kultivál, tartósan a megismerés alapjaira helyezzük.

— Itt félbe is szakítalak: a regényeken, a versesköteteken kívül milyen más, magyarról románra fordított művek szolgálnák leginkább a megismerés elmélyülését? Esetleg egyenesen a románság számára írt művek a romániai magyarságról?

— Ilyen művek is, feltétlenül. Ezt a Kovászna megyéről szóló filmmonográfia készítése közben értettem meg, román barátaim, a film rendezője, dramaturgja, operatőre vezetett a felismeréshez. Nekünk a Kriterionnál talán arra is gondol-

nunk kellene, hogy román nyelven magyarságismeretet megnyitó értekező prózát is kiadjunk. Kik a székelyek; hogyan született meg a magyar nyelv; mi jellemzi a csángó népköltészetet; milyen volt az idők során az erdélyi magyar iskolaügy; kik voltak az erdélyi magyar könyvnyomtatás úttörői — ilyen és hasonló témák, gondolom, érdekelnék a román közönséget.

— *E vonatkozásban is, látom, tele vagy tervekkel, ötletekkel. És optimizmusod töretlen...*

— Nem lennék őszinte, ha nem mondanám el, hogy azért nem lesz ám olyan egyszerű. Kitartó munkára, nagy türelemre van szükség és szigorú igényességre értékeink megítélésében. Más szóval, nemzetiségi realizmusra. Józanságra, amelyet minden igaz ügy, minden történelmileg halaszthatatlan feladat elvégzése megkövetel azoktól, akik dolgukat komolyan veszik.

Nem szabad elkeserednünk még akkor sem, ha egyik-másik könyvből a rendelés nem elég nagy, még ha ez vagy az az akciónk nem is sikerül, még ha egyik-másik könyvünk visszhangja nem is lesz olyan, amilyent megérdemelne. Lépésről lépésre kell haladnunk. Jómagam felkészültem az esetleges csalódásokra, sőt még a vereségekre is. De biztosan tudom, hogy erőfeszítéseinket végül siker koronázza. Különösen, ha a kiadónk munkájához hozzászámítjuk a román színházak, a sajtó, a televízió lehetőségeit is, és mindent elkövetünk — ezt a Román Rádió és Televízió országos tanácsának alelnökeként is mondom —, hogy a lehetőségek eredményekké érjenek, akkor az elkövetkező években nagyot lépünk előre a kölcsönös megismerés elmélyülésének tekintetében. Az, ami még ma a román közönségben többnyire rokonszenv, őszinte érdeklődés, abból a megismerés révén objektív és stabil információrendszer lesz a mi kultúránkról, nyelvünkről, múltunkról. Így magasabb szinten, egymást igazán becsülve — hiszen így valóban ismerni fogjuk egymást —, teljesíthetjük ki egységünket, közös testvéri életünket, fogadhatjuk el emelt fővel a jövő kihívását.

— *Bálint Tibor regényével kapcsolatosan említetted a könyv fordítóját, Paul Drumarut. Ő a fiatal nemzedékhez tartozik. Ez juttatja eszembe, hogy interjúm során a régi román fordítógárda tagjaival beszélgettem el. Neked mint kiadói vezetőnek mi a tapasztalatod: a régi román fordítói nemzedéknek van-e kellő utánpótlása, milyen ez az utánpótlás, egyáltalán biztosítva van-e, ahogy jellemezted, a legjobb magyar műveknek a jó román fordítása?*

— Szerencsére a régi gárdának vannak olyan tagjai is, akik még mindig jó erőben vannak, érdeklődnek a magyar irodalom iránt, és szívesen fordítanak. Emil Giurgiuca például egy Dsida-kötetet készít a Kritérionnak, Beniuctól Szilágyi András *Új pásztor*ának román változatát várjuk. Ion Chinezunak, sajnos, már csak az emlékéét őrizhetjük; úgy gondoltuk, úgy jövőre kiadunk egy kis válogatást Costa Carei Petőfi-, Ady-, József Attila-fordításaiból.

Őszintén és becsületesen be kell látnunk, hogy ha nem is szakadt meg a román irodalom régi, hagyományos érdeklődése a magyar irodalom iránt, de az elmúlt tíz-tizenöt esztendőben — a háromkötetes magyar antológia kiadását leszámítva — a fordítási ütem mintha lanyhult volna. Egy-két fiatal fordító változatlan szorgalommal közvetítette a magyar irodalom értékeit románul, például Constantin Olariu, de a fordítók száma csökkent.

Most van újra kialakulóban egy kitűnő román műfordító-nemzedék, és ha mi jól tudtunk dolgozni velük, biztatni, segíteni tudjuk őket, ha a magyar sajtó, a magyar kritika kellő érdeklődéssel és szeretettel nyomon követi a munkájukat, ha a román kritika felfigyel az általuk tolmácsolt magyar könyvekre, akkor szerintem néhány év alatt egészen jó helyzet alakulhat ki.

Kik az új műfordítók? Az előbb említett Paul Drumaru, aki nagy szerencséje mind a román, mind a magyar irodalomnak, mert mind a két nyelvet kitűnően bírja, s egyformán jól fordít prózát és verset. Ő a már említett eddigi legnagyobb román Ady-kötet tolmácsolója. A kötet lektora, Szemlér Ferenc, nagyon jó véleményekkel van teljesítményéről. Drumaru most Páskándi verseiből fordít egy kötetnyit, ugyancsak ő ülteti át románra Tóth Sándor Gaál Gáborról szóló könyvét. Megemlítem itt Sütő András fordítóját, Romulus Gugát, az ugyancsak marosvásárhelyi Dan Culcert, aki különben a közismert Petőfi-kutató doktor Culcer fia, vagy Freamátot, aki lefordította Székely János Dózsa-poémáját, most pedig Molter Károly esszéiből fordít egy kötetre valót. A magyar kultúra régi barátja, George Sbârcea rendszeresen tavaly kezdett hozzá a fordításhoz. Most éppen Karácsony Benő *Pjotraska* című regényének tolmácsolásán dolgozik. Veronica Porumbacu befejezte Berde Mária *Tüzes kemencéjének* fordítását; Adela-Rodica Sălăjeanu Páskándi és Kocsis István novelláinak az átültetése után Nagy István novelláinak és Székely János két kisregényének a román változatát készíti; Viorica Bârlădeanu Bodor Adám román novelláskötetét, Avram Eugenia Moga pedig Benkő Samu nagy sikerű Bolyai-könyvét fordítja.

A kép nem lenne teljes, ha nem beszélnék arról, hogy mekkora megértéssel, szeretettel, azt is mondhatnám, hálával fogadták kitűnő román írók a Kriterionnak azt a kérését, hogy először írjanak magyar kollégáik románra fordított köteteihez. Immár köztudomású, hogy Nicolae Balotă, a neves román kritikus és irodalomtörténész előszavazta Kuncz Aladár *Fekete kolostorát*; Nicolae Crişan, akit műfordítóként is számon tartunk, és akinek ilyen irányú érdeklődésére, tehetségére számíthatunk, Kós Károly könyvéhez írt előszót; Eugen Barbu előszavazta Bálint Tibor regényét. Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című könyvét Titus Popovici ajánlja a román olvasónak, Nagy István regényét pedig Dumitru Radu Popescu.

Tehát a Kriterion kezdeményezése, a kiváló magyar művek román nyelvű kiadása — ehhez kapcsolódik természetesen a Cartea Românească, az Eminescu, a Dacia, a Minerva, a Creangă kiadó hasonló programja — bizonyára megteremti a lehetőséget annak, hogy újabb román műfordítók nevelődjenek ki, hogy a legismertebb román írók még kéziratban olvassák magyar íróbarátaik műveit, és az ő rangos ajánlásukkal jussanak el a könyvek a román olvasóhoz.

— *A román—magyar együttélés kérdéskörébe, valóságába beletartozik az is, hogy a romániai magyar irodalomnak milyen a fogadtatása külföldön, tehát milyen hírt visz rólunk, romániai magyarokról, de egyben az egész országról a nagyvilágba. Azt hiszem, a legilletékesebb vagy arra, hogy néhány dolgot elmondj a romániai magyar irodalom külföldi terjesztéséről. Előbb talán arra volnék kíváncsi, véleményed egyezik-e azzal, hogy a magyar nyelvű könyv Európának ebben a részében, a Duna-tájon több országban is közvetítőjévé vált a román irodalomnak? Tehát a magyarra fordított művek egyszerre több ország köztudatába, közérdeklődésébe viszik be a román műveket. Tapasztalataid igazolják-e ezt?*

— Feltétlenül. Maradjak csak a Kriterion-könyveknél; tavaly például a Kriterion hatvanöt könyvet exportált a Magyar Népköztársaságba. Ezek eredeti mű-





**NAGY ALBERT: 1. LEÁNYKA  
2. AURÓRA**

vek, tehát a romániai magyar szerzők, valamint a román és romániai német írók magyarra fordított könyvei. Barátiak a kapcsolataink a jugoszláviai Forum Könyvkiadóval, most készülünk Szlovákiába, hogy a pozsonyi Madách Könyvkiadóval lerakjuk az együttműködés alapjait. E kiadók vagy azok a könyvterjesztő vállalatok, amelyek érdekeiket képviselik, egyre inkább érdeklődnek a romániai magyar könyvek iránt. Ezért a magyar nyelv szerepe a kulturális értékek forgalmazásában tagadhatatlan. Reánk, romániai magyar írókra, könyvkiadókra fontos feladatok várnak: nemcsak a romániai magyar irodalmat közvetítjük Csehszlovákiába, Jugoszláviába, a Szovjetunióba és elsősorban természetesen a testvéri Magyar Népköztársaságba, hanem a román nép szocialista kultúráját is, annak gazdag kulturális hagyományait.

— *E gondolatkörben maradva, szeretnék megkérdezni arról is, hogy a romániai magyar irodalomnak — amely, ismétlem, a barátság, a testvériség hirdetője — van-e valamilyen visszhangja a szocialista országoknál messzebb tájakon is, és ha van, milyen ez a visszhang? Ezt személyes tapasztalatból is tudhatod, hiszen itt, dolgozószobádban kínai emléktárgyak, svéd, angol színházi plakátok, párizsi és londoni képek idézik utazásaidat. De első kézből tudhatod mint kiadói igazgató is. Mondjuk a tengeren túl, az óceánon túl van-e valamilyen érdeklődés a romániai magyar irodalom iránt, és mióta beszélhetünk ilyen jelenségről?*

— Magam és mások tapasztalatából azt szűrhettem le, hogy az érdeklődés két irányú. Könyveink iránt elsősorban olyan, az önművelés magasabb szintjén álló emberek érdeklődnek, akik tudják, hogy a mai Romániában régi magyar kulturális hagyományok élnek, egy demokratikus szellemű, humanista művelődés emlékeit kultiválják. Nagyon vonzza őket az, ami sajátosan erdélyi a mai romániai magyar kultúrában, a mindenkori erdélyi racionalizmus kivetülése irodalomban, művelődéstörténetben, népművészetben. De az irántunk megnyilvánuló érdeklődésnek van egy másik, úgy érzem, ennél lényegesebb vonása is. Közismert, hogy Kelet-Európa sajátos történelmi sorsa következtében a népek egymásra találásának, de egymás iránti bizalmatlanságának, ellenségeskedésének a földje is volt. Tudják, hogy Erdély az utóbbi száz esztendőben többször volt drámai események színhelye. Eppen ezért a tájékozódni kívánó nyugati értelmiségit — sok ilyennel találkoztam Franciaországban, Angliában és most legutóbb Svédországban — érdekli az, hogy a szocialista Romániában a régi ellentétek, félreértések emlékei hogyan oldódnak fel; az új társadalomban milyen új kultúra jelent meg magyar vagy német nyelven is, és ezekben hogyan tükröződik az etnikailag sokszínű hagyomány tekintetében sokágú romániai valóság; hogyan szólal meg az egyedi és az általános, a harmóniakeresés.

Könyveink iránt a nyugat-európai országokban elsősorban természetesen azok érdeklődnek, akik magyarok vagy ismerik a magyar nyelvet, akáknak valami közik van a mi országunkhoz, s ezen belül a romániai magyar kultúrához. Olvasóink vannak Ausztriában, Norvégiában, Franciaországban, Angliában. Nemrég egy amerikai könyvügynökség rendelésére küldtünk mázsányi könyvcsomagot, és hajópostával elmentek az első Kriterion-könyvek a messi Ausztráliába. A levelekből, a hozzánk eljutott sajtóvisszhangokból úgy érzem, hogy ahova kerülnek, ott a romániai magyar könyvek a felfedezés erejével hatnak. Gondolok itt elsősorban Sütő András, Bálint Tibor regényére, Tamási Gáspár önéletrajzára, Kányádi Sándor verseskötetére, Mikó Imre Brassai Sámuelről szóló gyűjteményére, Tamás Mária amerikai úti beszámolójára s a *Balladák könyvére*. Az előzetes rendelések után

ítelve, érdeklődés fogadja esszé-köteteinket is, mindenekelőtt Benkő Samu és Méliusz József idei kötetekre utalok, s rendelést kaptunk Kántor Lajos és Láng Gusztáv irodalomtörténeti dolgozatára is. Persze, még az elején tartunk, de elmondhatjuk, hogy mindaz, amit színvonalasan csináltunk, szépen, őszintén, azt becsülik, arra kíváncsiak. És persze még az az érdekes bennük — erről soha nem szabad megfeledkeznünk —, hogy szocialista államot építünk, szocialista kultúrát művelünk. Nemegyszer tapasztaltam: mindig azt keresik irodalmunkban, hogyan próbálja megfogalmazni általa önmagát a szocializmus, hogyan mutatja fel humánumban gondjait, természetesen a korszerű művészet eszközeivel.

— *Utolsó kérdésem még ehhez kapcsolódik, de megint egyéni élményeid körébe tér vissza. Tapasztalataid szerint az információ-átadáson, a kíváncsiságon túl, amelyet a romániai magyar irodalom művei a román olvasók körében és a széles nagyvilágban keltenek, kellőképpen hozzájárulnak-e a lelkek közeledéséhez is, tehát a barátságok a lelkekbe való beleépítéséhez?*

— A kérdés úgy hangzik, hogy benne van a válasz is. Persze, hogy hozzájárulnak. Csak arra kell vigyáznunk, hogy ez a hozzájárulás tartós legyen, és ezért igazi értékekre épüljön. Az értéket én úgy határoznám meg, hogy méltó folytatása annak, ami majdnem egy évezred alatt itt, Románia mai területén magyar nyelven megszületett gondolkodásban, művészetben lényegült értelemben. Szeretem ezt a szót: józanság. Olyannak kell magunkat megmutatnunk, amilyenek vagyunk. Nem szabad, nem is lehet letagadni sem a jót, sem a rosszat, ami bennünk volt vagy van. Mi, romániai magyarok is olyanok vagyunk, mint akármilyen más nép, nemzet, nemzetségi. Történelmünkben vannak emelkedett mozzanatok, és olyanok, amelyekre nem szívesen emlékezünk vissza, de megvoltak, és vállalnunk kell őket. A mi jelenünkben biztosan van sok olyasmi, ami vonzó és biztató, de valószínűleg van olyasmi is, amit más nem lát szívesen. A mi kultúránknak vannak rendkívül szép nagy értékei, amelyekre büszkének kell lennünk, és vannak olyan mozzanataink is, amelyeket érintett az embertelenség, a nacionalizmus fertőzése. A lényeg az, hogy őszinték legyünk. Szerintem megengedhetjük magunknak az őszinteséget, mert bennünk is, akárcsak azokban, akikkel sorsunk közös, sok a tehetség, a becsület. Nyíltan beszélhetünk hát arról is, ar től szeretnénk szabadulni, azokról a rossz hagyományainkról, beidegződéseinkről, amelyekről le kell mondanunk.

Úgy érzem, ha ezek a szocialista, hazafias elvek szabják meg gondolkozásunkat — mind a románt, mind a magyart —, nyert ügyünk van. És ennek a nyereségnek az eredményei megmutatkoznak a mai nemzedékek életében, de még inkább azokéban, akik utánunk jönnek. Persze, nincsenek illúzióim, tudom azt, hogy minden eredmény új problémákat vet fel, minden megoldott kérdés újabbakat szül az élet törvényei szerint — a végtelenségig. A fontos csak az, hogy az új kérdésfelvetés mindig magasabbrendűen jelenjen újra meg, magasabb rendű legyen a megoldás is, hogy együttélésünk, amely évszázadokra előre vetül, mindig újabb anyagi és erkölcsi értéket termeljen ki, a humánumban példáját nyújtsa szakadatlanul.

A Tolmács nélkül (Interjú 55 íróval a magyar-román irodalmi kapcsolatokról) című, a Kriterionnál magyar és román nyelven megjelenő kötetből.